

TARYBINIO MOKYKLINIO VADOVĖLIO TEKSTOLOGIJA

Tokiu pavadinimu, rusiškai – „Текстология советского школьного учебника“, 2008 m. balandžio 11–13 d. antrame pagal dydį Rusijos mieste, Sankt Peterburge, vyko mokslinė konferencija, kurioje teko su pranešimu dalyvauti ir šių eilučių autoriui. Konferencija vyko Sankt Peterburgo valstybinio kultūros ir menų universiteto Vaikų literatūros katedroje. Ši konferencija – tai prieš porą metų inicijuoto daugiamečio tyrimo projekto „Tarybinės mokyklos antropologija“ sudedamoji dalis.

Per 3 konferencijos dienas buvo perskaityta daugiau kaip 20 pranešimų, kuriuose įvairiais aspektais nagrinėti tarybinio laikotarpio mokykliniai vadovėliai ir kita mokomoji medžiaga. Pranešimų temų spektras buvo gana platus – tai galima matyti jau vien iš pavadinimų, kuriuos toliau pateikiame kartu su pranešėjo pavarde ir atstovaujamo miestu. Pradžioje išskyrėmė labiau „literatūrines“ temas, paskui labiau „istorines“, o gale likusias.

Literatūros ir kalbų mokymo priemonėms analizuoti skirtos temos:

„Stalino epochos vadovėlis“ – E. R. Ponomarev (Peterburgas); „I. A. Krylovas pradinės mokyklos chrestomatijose“ – A. A. Senkina (Peterburgas); „Literatūrinis tekstas mokyklinėse chrestomatijose 1830–1930 m. (Puškinas ir Gogolis)“ – K. S. Parfenenko, N. J. Kolesnikova (Peterburgas); „Įvadiniai žodžiai mokomajame tekste“

– J. V. Markasova (Peterburgas); „Gimtosios kalbos vadovėliai: pokyčiai ir tęstinumas kalmukų mokykloje“ – V. V. Baranova (Peterburgas); „Literatūros mokyklinė programa kaip palimpsestas“ – A. A. Kostin (Peterburgas); „Mumu ir Mamlakat: atpasakojimų rinkinio redakcijos 1937–1955 m.“ – S. G. Leontjeva (Peterburgas); „Seksualumo reprezentacija tarybinėje mokomojoje knygoje pradinei mokyklai“ – G. V. Makarevič (Maskva); „Keturi metų laikai“ – M. S. Kostiuchina (Peterburgas); „Genialaus rašytojo – ‘sielų valdovo’ biografija rusų literatūros vadovėlyje (1970–1990-aisiais metais)“ – N. A. Maslenskova (Samara); „Vertimo sunkumai arba „atlydžio“ laikotarpio mokyklinių vadovėlių ideologinės interpretacijos problemos“ – A. V. Čiaščiučhin (Permė); „Literatūriniai kūriniai TSRS vidurinių mokyklų anglų kalbos vadovėliuose vyresniosioms klasėms: tekstų atrankos ir adaptacijos principai“ – K. J. Ignatov (Maskva).

Istorijos vadovėliams skirtos temos:

„Kito“, ‘Svetimo’, ‘Priešo’ įvaizdis iki revoliucinio ir tarybinio laikotarpių rusų ir užsienio istorijos mokykliniuose vadovėliuose“ – N. V. Palejeva (Kazanė); „Rašytiniai istorijos šaltiniai Rusijos XX a. tarybiniuose ir posttarybiniuose istorijos vadovėliuose“ – O. M. Chlytina (Novosibirskas); „Specializuoti istoriniai žurnalai 1930–1940 metais apie mokyklinių istori-

jos vadovėlių uždavinius ir turinį: nuo sumanymo iki įgyvendinimo“ – N. N. Rodigina (Novosibirskas); „J. Jurginio ‘Lietuvos TSR istorijos’ vadovėlis: analitinis požiūris praėjus pusšimčiui metų“ – A. Vyšniauskas (Vilnius).

Kita tematika

„Prarastas vientisumas: tarybinis diafilmas kaip mokomosios medžiagos priartinimo prie auditorijos priemonė“ – A. A. Kotomina (Maskva); „Klasės lenta, knyga ir... kinas: meniniai filmai tarybinėje mokyklinėje praktikoje 1940–1960-ais metais“ – M. V. Romašova (Permė); „Drausmė ir kaligrafija: diskursas apie dailę tarybinėje mokykloje“ – G. A. Orlova (Rostovas prie Dono); „‘Naratyvinė erozija’ matematikos vadovėlio 4 klasei leidimuose (1968–1988)“ – K. A. Maslinskij (Peterburgas); „Aptarnaujantis darbas – darbinis mokymas – technologija: nuo pavadinimo pasikeitimo prie mokomojo teksto keitimo“ – E. M. Židkova (Samara).

Kaip matome, dauguma temų buvo susijusios su literatūros mokslu, tekstologija, tai ir atitinka Vaikų literatūros katedros profilį bei konferencijos tematiką. Vis dėlto galiu konstatuoti, kad daugelis net ir literatūrologų ar antropologų darytų pranešimų siaurai apibrėžtomis temomis buvo įdomūs istoriko požiūriu. Rusų literatūros tyrinėtojai, ypač vidurinės kartos ir vyresniojo amžiaus, yra labai apsiskaitę, eruditai. Jų pranešimuose buvo nagrinėjamos platesnės tarybinio laikotarpio problemos, ne vien susijusios su sausa mokymo tekstų analize. Projekto organizatoriai deklaruoja, kad neketina gilintis į siaurą tarybinės mokyklos pedagogikos aptarimą ir nekelia

taikomojo pobūdžio tikslų siekdami tobulinti šiuolaikinį mokymo procesą. Yra siekiama akademinių tikslų, analizuojant tarybinės mokyklos gyvenimą, geriau pažinti, suprasti ir atskleisti tarybinę epochą. O tai man ir buvo įdomiausia, dėl to aš ten ir dalyvavau.

Šių eilučių autoriaus pranešime buvo nagrinėjamas Juozo Jurginio vadovėlis, leistas 1957–1961 m. Tai – pirmas lietuviškas tarybinis mokyklinis Lietuvos istorijos vadovėlis, nuo kurio pasirodymo praėjo jau pusė amžiaus. Pastaruoju metu lietuvių istorikai atkreipė dėmesį į tai, kad 1961 m. šį vadovėlį svarstė TSKP CK ir šiuo klausimu net buvo priimtas specialus nutarimas, po kurio J. Jurginio vadovėlio mokymo procese buvo atsisakyta¹. Ši informacija, taip pat kai kurios vadovėlio teksto interpretacijos sukėlė konferencijos dalyvių susidomėjimą, tad paskui teko atsakyti į klausimus.

Konferencijos Sankt Peterburge antrąją dieną vyko ir M. L. Lurje (Peterburgas) vedama apskritojo stalo diskusija, kurios metu aptarta tarybinės mokyklos užklasinė veikla kaip antropologinio tyrimo objektas. Diskusijos metu taip pat buvo paliesti klausimai, susiję su pasiruošimu 2009 m. rudenį numatomi organizuoti konferencijai. Jos tema jau paskelbta, tai – „Mokyklinio išsilavinimo etnografija: tarybinis laikotarpis“.

2008 m. konferencijoje skaitytų pranešimų pagrindu parengtus straipsnius numatoma paskelbti, o „Tarybinės mokyklos antropologijos“ projekto pirmosios konfe-

¹ Streikus, A. Sovietų režimo pastangos pakeisti Lietuvos gyventojų tautinį identitetą // Genocidas ir rezistencija. 2007, Nr. 1, p. 9–10.

rencijos medžiaga – straipsnių rinkinys – buvo išleistas 2008 m. pavasarį ir pasirodė kaip tik tomis dienomis, kai vyko antroji konferencija. Jos metu ir pavyko įsigyti šią knygą, kurią taip pat būtų verta paminėti². Čia sudėti straipsniai, parengti pagal pranešimus, skaitytus konferencijoje „Mokomasis tekstas tarybinėje mokykloje“, vykusioje 2006 m. gruodžio 15–16 d. to paties universiteto toje pačioje katedroje.

Šiame moksliniame leidinyje randame ne tik 23 straipsnius, skirtus įvairiems tarybinių mokymo priemonių tekstams analizuoti. Gale yra pora priedų, kurių reikšmingiausias – tai A. Senkinos sudarytas pirmosios pakopos skaitymo knygų ir chrestomatijų, leistų Tarybų Rusijoje 1918–1932 m., bibliografinis sąrašas. Jis numeruotas ir suskirstytas pagal leidimo metus, apima tarybinio laikotarpio etapą iki stabilijų vadovėlių atsiradimo 1933 m.³

Verta pagalvoti apie panašių bibliografijų, apimančių 1940–1990 m. laikotarpį, sudarymą Lietuvoje. Istorikams ypač aktualu turėti visų tarybinių istorijos vadovėlių ir mokymo priemonių, išleistų lietuvių kalba, bibliografinį sąrašą viename leidinyje. Tai būtų puiki pagalbinė priemonė ne tik vadovėlių tyrinėtojams, bet ir visiems kitiems tarybinio laikotarpio tyrėjams.

Minimas 2006 m. konferencijos rinkinys kaip mokslo leidinys išėjo ganėtinai storas – 472 puslapių. Tiražas kaip Rusi-

jai nedidelis – 500 egzempliorių, tačiau šiais laikais mokslo pasaulyje užtenka ir leidinių mažesniais tiražais tam, kad specialistai galėtų gauti juos per bibliotekų tinklą. Be to, daugelis mokslo leidinių yra įdedami į duomenų bazes, prieinamas per internetą.

Paskutinę konferencijos dieną kaip tik ir vyko diskusija dėl projekto mokslinių tyrimų skelbimo, leidybos būdų ir perspektyvų. Šioje baigiamojame diskusijoje teko dalyvauti ir šių eilučių autoriui, kalbėjusiam apie Lietuvos mokslinius leidinius, jų patyrimą dalyvaujant tarptautinėse duomenų bazėse. Apibendrinamas tai, kas buvo kalbėta diskusijoje, galiu konstatuoti, kad Lietuvos mokslininkai šiuo požiūriu nėra autsaideriai ir daugeliu atvejų mūsų humanitarinių mokslų akademiniams periodiniams leidiniams yra netgi labiau atstovaujama solidžioje tarptautinėse duomenų bazėse nei daugeliui Rusijos leidinių.

Socialinių ir humanitarinių mokslų atstovai Lietuvoje, kaip žinoma, dėl kai kurių labai kategoriškai suformuluotų Lietuvos mokslo tarybos reikalavimų buvo priversti kreiptis į Respublikos Prezidentą, o problema dėl mokslinių publikacijų tarptautinėse duomenų bazėse buvo svarstoma net Konstituciniame Teisme. Nepaisant visko, mano supratimu, Lietuvos mokslo tarybos nutarimai, susiję su mokslo leidinių statusu, duomenų bazėmis ir mokslininkų kvalifikacijos reikalavimais, padarė teigiamą įtaką Lietuvos akademinei visuomenei. Daugelis akademinių periodinių leidinių buvo priversti „pasitempti“, vykdyti tam tikrus mokslinėms publikacijoms keliamus reikalavimus, kad atitiktų griežtus pripa-

² Учебный текст в советской школе: Сборник статей / Сост. С. Г. Леонтьева, К. А. Маслинский. Санкт Петербург; Москва: Институт Логик, когнитологии и развития личности, 2008. 472 с.

³ Сенькина А. А. Книги для чтения и хрестоматии для школ I ступени, изданные в Советской России с 1918 по 1932 гг. (материалы к библиографическому указателю) // Учебный текст..., с. 425–459.

žintų duomenų bazių kriterijus. Mano referuota informacija apie tai sukėlė nemažą konferencijos dalyvių susidomėjimą.

Supratimo apie mokslinių publikacijų svarbą duomenų bazėse rusų mokslininkai turi, tačiau daugelis problemų lieka neišspręstos dėl nepakankamo tokios veiklos finansavimo. Be to, Rusija yra didžiulė šalis, turinti savo ambicijų, ir svarstant skaitmenuotų publikacijų klausimą nebūtinai galvojama apie ištraukimą į jau pripažintą duomenų bazes JAV ar Europos Sąjungoje. Mąstoma ir apie originalių duomenų bazių, įvairių virtualių bibliotekų sukūrimą pačioje Rusijoje. Šia linkme nuveikta palyginti nemažai ir daugelis rusiškų virtualių bibliotekų yra jau ganėtinai gausios tiek savo komplektacija, tiek interneto lankytojų skaičiumi.

Kita vertus, Rusijos mokslininkai, konkrečiai Sankt Peterburge vykdomo projekto dalyviai, labiau naudojami šiuolaikinėmis interneto technologijomis, vadinamojo *Web 2.0* teikiamomis galimybėmis. Konferencijos organizatoriai turi sukūrę specialų saitą internete, kuriame moksliniais tikslais yra naudojama ir šiuo metu labai populiari *Wiki* technologija. Šios interneto svetainės adresas: <<http://sovietschool.org.ru>>.

Kitas dalykas, kurį pavyko sužinoti ir kuris man labai patiko, išryškėjo bendraujant konferencijoje su literatūros mokslininkais rusistais. Pasirodo, yra vienas centrinis saitas internete, kuriame anonsuojamos visos reikšmingos rusistams mokslinės konferencijos pasauliniu mastu. Tai projektas „Ruthenia“, kurį vykdo Tartu universiteto (Estijoje) Rusų literatūros katedra kartu su viena Maskvos leidykla. Interneto adresas: <<http://www.ruthenia.ru/>>.

Saito dizainas yra minimalistinio pobūdžio, tačiau konferencijų anonsavimo puslapis, sisteminamas pagal numatomą konferencijos datą, yra nuolat atnaujinamas, ir tai yra svarbiausia. Įvairių šalių rusistai, rusų kalbos, literatūros, istorijos, kultūros tyrinėtojai vienu žvilgsniu gali aprėpti visą rusistikos ir su ja susijusių konferencijų spektrą, o paskui numatyti, planuoti savo dalyvavimą vienoje ar kitoje konferencijoje. Juk reguliarus dalyvavimas mokslinėse konferencijose, pranešimų skaitymas ir paskui jų skelbimas yra labai svarbi kiekvieno ambicingo mokslininko veiklos dalis. „Ruthenia“ tinklalapyje, beje, buvo anonsuojama ir tarybinių vadovėlių tektologijai skirta konferencija Sankt Peterburge.

Skaitytojui galėtų kilti klausimas, o ar nereikėtų ir Lietuvoje rengti panašias kaip Sankt Peterburge konferencijas, skirtas mokymo priemonių istorijai tarybiniais laikais? Šiuo klausimu nesu didelis optimistas, mat Lietuvoje nėra tiek daug tuo užsiimančių tyrinėtojų kaip Rusijoje, vargu ar mums pavyktų surinkti daugiau nei keletą pranešėjų ir paskui išleisti solidų mokslinių publikacijų rinkinį. Tačiau būtų verta, mano supratimu, reguliariai rengti bendresnio pobūdžio istorijos ar kitų humanitarinių bei socialinių disciplinų vadovėlių ir edukacinių medijų analizei skirtas konferencijas. Tokių konferencijų rengimo patirties Lietuvoje jau yra ir būtų gerai pratęsti šias tradicijas.

Kartu norėtusi atkreipti dėmesį, kad Lietuvoje irgi būtų pats laikas pradėti rimtesnius istorijos mokymo tarybinio laikotarpio tyrimus, kai dar yra gyvų mokytojų ir kitų tos uždaros epochos liudininkų, pri-

simenančių „mokyklinius laikus“. Juk jau turime išleistų svarių publikacijų, skirtų istorijos mokymui Lietuvoje iki 1940 metų. Vertėtų rengti ir visai 1940–1990 m. epochai skirtus akademinis darbus, kuriuose, žvelgiant iš laiko perspektyvos, būtų nagrinėjama tarybinė istorijos mokymo metodi-

ka, istorijos vadovėliai, jų ideologizacija ir t. t., ir pan. Tokio pobūdžio sovietikos tyrimus yra pradėję ne tik Rusijos, bet ir Didžiosios Britanijos, Vokietijos ir kitų šalių mokslininkai.

Arūnas Vyšniauskas